

PISMO NENNIJU OB NJEGOVEM OBISKU V JUGOSLAVIJI

OVIRE ZA NEMOTEN RAZVOJ SLOVENSKE MANJŠINE

Pismo SKGZ poudarja, da so bile v okviru naprednega in demokratičnega ozračja v Italiji dosežene določene stvari v korist Slovencev, toda odprtih je ostalo še veliko perečih vprašanj

Pred obiskom italijanskega zunanjega ministra Nennija v Jugoslaviji, kjer je bil od 26. do 29. maja, mu je predsednik Slovenske kulturno-gospodarske zveze Gorazd Vesel poslal posebno pismo, v katerem podrobno obravnava razmere in težnje slovenske narodnostne manjšine v Italiji. Ko daje priznanje Nenniju za njegov delež pri razvijanju naprednega in demokratičnega ozračja v državi poudarja, da smo Slovenci še posebej zainteresirani za čim bolj plodno dvostransko sodelovanje med Italijo in Jugoslavijo na vseh področjih človeškega udejstvovanja. «Želimo», pravi pismo, «da postane meja med obema državama vse bolj odprta, da se čim bolj nemo-teno izmenjavajo dobrine, kar

lahko bistveno pripomore h gospodarskemu napredku ter splošnemu izboljšanju stanja v vseh treh mejnih pokrajinah: Trstu, Gorici in Vidmu, ki jih ni zajel v taki meri kot ostalo Italijo gospodarski razvoj zadnjih let».

Pismo nadalje poudarja, da so bile v okviru novega naprednega in demokratičnega ozračja, ki se ustvarja v vsej državi in ki temelji na naporih naprednih ljudi za demokracijo, svobodo in sožitje med narodi, dosežene določene stvari v korist Slovencev. Vendar pa je žal treba istosčasno tudi ugotoviti, da slovenska narodna skupnost, ki živi v deželi Furlanije-Juljske krajine, še ni dočakala, da bi bile odstranjene politične in pravne ovire, ki ji prepre-

čujejo, da bi poleg reševanja jezikovnih zahtev, vključevanja v javno življenje in reševanja šolskih vprašanj, lahko ustvarila ugodne pogoje za svoj polni nacionalni, politični, socialni, gospodarski in kulturni razvoj. Predvsem se do Slovencev ne izvaja v popolnosti člen 6 republiške ustave, člen 3 Posebnega statuta dežele Furlanije-Juljske krajine pa nekateri državni organi smatrajo samo za načelno izjavo. Bistveno vprašanje predstavlja torej uporaba slovenskega jezika, pri čemer prevladuje zmotno prepričanje, da je to samo zadeva posameznikov, javni organi in ustanove pa ga uradno v najboljšem primeru ignorirajo in v vseh ustanovah zahtevajo izključno uporabo italijanskega jezika.

Nadalje obravnava pravico Slovencev do zastopstev v raznih odborih in komisijah ter v nameščanju v raznih uradih oziroma na delovnih mestih. Še zlasti je pomembno vprašanje občinskih tajnikov v občinah, kjer je velika večina prebivalstva slo-

venske narodnosti. Med konkretnimi zahtevami so naštetih zakon o ustanovitvi didaktičnih šolskih ravnateljstev in nadzorništov za slovenske šole v Trstu in Gorici, ustanovitev slovenske strokovne šole industrijskega tipa v Trstu, pomoč za gradnjo oziroma ureditev kulturnih domov, pomoč za delovanje slovenskih kulturnih in drugih ustanov, in podobno.

Sodeč po raznih izjavah z italijanske in jugoslovanske strani pred in med uradnim obiskom zunanjega ministra Nennija v Jugoslaviji, so med vprašanja omenjena v pismu pogovori obravnavali tudi Slovenske kulturno-gospodarske zveze. Sedaj seveda pričakujemo, da se bodo razna zagotovila in obljube čimprej uresničili v praktičnem življenju. V mislih imamo predvsem potrebe in zahteve pri nas v Beneški Sloveniji in Kanalski dolini, kjer Slovenci nimamo najosnovnejših narodnostnih, socialnih in drugih pravic ter smo v tem pogledu mnogo na slabšem kot pa naši rojaki na Tržaškem in Goriškem.

Pobude za omilitev emigracije

Potrebni so načrtnejša industrializacija z združitvijo državnega in zasebnih kapitalov, uvedba dolgoročnejšega programiranja, ustanovitev posebnega deželnega urada za zaposlovanje in drugi ukrepi

Emigracija je že dolgo eden največjih problemov našega življa v Beneški Sloveniji. Seveda se dobro zavedamo, da izseljevanja ni mogoče povsem preprečiti, ker gre za družbeni in gospodarski proces širših razsežnosti. Toda emigracijo je mogoče zmanjšati, z uresničitvijo nekaterih predlogov in pobud, ki so tudi predmet razprav med izseljenci iz naših hribov in dolin.

Najbolj uspešna in koristna bi seveda bila hitrejša industrializacija celotne dežele Furlanije-Juljske krajine in v njenem okviru tudi Beneške Slovenije in Kanalske doline. Pri tem bi bilo nujno sodelovanje državne industrijske ustanove IRI, pritegniti pa bi morali tudi kapitale raznih delniških družb oziroma zasebnikov iz vse Italije. Deželna uprava v Trstu bi morala na primeren način prikazati industrialcem ali bančnim ustanovam vse prednosti investiranja na tem področju, kjer obstojajo ugodne in doslej neizkoriščene možnosti za razmah industrijsko-tehničnega sodelovanja in trgovanja z deželami srednje in vzhodne Evrope.

V okviru gospodarskega programiranja, ki ga uveljavljajo v naši deželi, bi morali posvetiti večjo skrb potrebam in težnjam emigrantov, ti pa naj bi imeli tudi prednost pri zaposlitvi v raznih industrijskih dejavnostih in drugih obratih, ki jih v Furlaniji-Juljski krajini zgrade z državnimi prispevki. Zlasti pa se zavzemamo za ustanovitev posebnega deželnega urada za zaposlovanje, ki bi ga priznala tudi država. Žalostno je namreč sedaj ugotavljati, da delujejo razni uradi in ustanove le za vzporeja-

PROSNID je najbolj oddaljena in zakotna vas tipanske občine, njegovo naravno izhodišče pa je Ahten, s katerim so tudi povezani z redno avtobusno progo. Vas pa ne bi bila tako zapuščena, če bi obmejni prehod na Mostu čez Nadižo spremenili v prehod prve kategorije, a o tem problemu bomo govorili v eni izmed prihodnjih števil

ODLOČITEV V RIMSKEM PARLAMENTU

Važna sprememba italijanske zakonodaje

Pripadniki manjšin se bodo branili in bodo zasliševani v svojem materinem jeziku

Italijanski parlament je z večino glasov sprejel predlog, da se spremeni drugi člen zakonskega osnutka, na podlagi katerega naj bi italijanska vlada reformirala kazenski zakon v italijanskem sodstvu. Proti tej spremembi so glasovali samo

neofašisti in monarhisti. S tem so po dveh desetletjih dolgotrajnih prizadevanj ustvarjeni pogoji, da ukinejo fašistični 137. člen kazenskega zakona, po katerem so državljani, ki znajo italijanski, dolžni pred sodnimi oblastmi uporabljati ta jezik, sicer so lahko kaznovani. Spremenjeni člen tega zakona določa, da je treba pripadnike jezikovnih manjšin zasliševati v njihovi materinščini. Tudi zapisniki morajo biti sestavljeni v njihovem jeziku. V veljavi pa ostanejo tudi druge posebne pravice glede uporabe jezika, ki izvirajo iz posebnih zakonov ali iz ratificiranih mednarodnih konvencij in sporazumov.

Podobno utegnejo spremiti tudi zakon o civilnem postopku, ki še vedno vsebuje diskriminacijska določila. Sedanja akcija, ki je sledila peticijam in protestom levičarskih strank in slovenskih organizacij in ustanov, je sprožil poslanec KPI slovenske narodnosti Albin Škerk. Na koncu so z velikansko večino sprejeli v bistvu isti predlog, ki ga je pripravila skupina krščansko-demokratskih poslancev.

Oder za večje predstave v Kobaridu

Primorsko dramsko gledališče iz Nove Gorice je prispevalo k ureditvi odra v kulturnem domu v Kobaridu, tako da bo ustrezal tudi za nastope gledaliških skupin in za druge večje prireditve. Novogoriški ansambel je v Kobaridu pred dnevi tudi prvič gostoval, in sicer se je predstavil s komedijo Sama in Belle Spewack «Naši trije angeli».

Tudi k nam slovensko politično aktivnost

Beneška Slovenija in Kanalska dolina doživljata duhovni preporod, ki je velikega pomena za nadaljni obstanek naše narodnostne skupnosti na tej zemlji. Po raznih časnikih in publikacijah se morda še nikoli ni toliko pisalo in razpravljalo o gospodarskih in socialnih problemih tega območja, in vse to daje našim ljudem novih sil in zagona, da žive in vztrajajo kot Slovenci.

Seveda si ne gre delati iluzij in predstavljanj, da bodo naši problemi v sedanjem političnem ozračju kmalu in z lahkoto rešeni. Upoštevati moramo kruto dejstvo, da deželna vlada v Trstu naš obstoj še zmeraj v bistvu zanika ter je pripravljena kvečjemu razpravljati o gospodarskih in socialnih, ne pa tudi o nacionalnih vprašanjih Beneške Slovenije in Kanalske doline. Spričo take politike dežele ter tudi usmeritve posameznih italijanskih političnih strank, velik del italijanske javnosti nima prave predstave o nas, se pravi o številu, razmerah in težnjah tukajšnjih Slovencev.

Iz vseh teh razlogov Slovenci v videmski provinci potrebujemo poglobljeno politično delo z novimi nosilci. Želimo, da bi slovenski politični predstavniki - poslanci, svetovalci, odborniki in drugi, — ki delujejo v Trstu in Gorici svojo dejavnost razširili tudi k nam v Beneško Slovenijo in Kanalsko dolino. Tako bi med tukajšnje Slovence prinesli svežih idej in

pobud, pospešili bi lahko nacionalni preporod na skrajnem zahodnem delu našega narodnega telesa. Postopno bi morali ustvariti pogoje za naše, to je slovenske volilne liste in potem bi tudi izšli ob raznih volitvah lahko imeli drugačno obeležje. Zdaj gotovo ni slučajno, če liste Krščanske demokracije (DC) dobe okrog 80% vseh glasov tukajšnjih Slovencev.

Ko poudarjamo nujnost uveljavitve Slovencev na političnem področju, se samo sklicujemo na pogosta zagotovila slovenskih političnih predstavnikov v Trstu in Gorici da bodo svojo politično aktivnost in program čimprej razširili oziroma predstavili tudi v Beneški Sloveniji in Kanalski dolini. Ponovne obljube v tem smislu smo slišali na nedavnem zborovanju za priznanje pravic slovenske narodne manjšine v Beneški Sloveniji in za gospodarski preporod Furlanije-Juljske dežele, v Čedadu. Pri vsem tem pa imamo v mislih obdobje nekaj let neposredno po vojni, ko je bilo na tukajšnjem območju precej razvito politično delo, katerega nosilec je bilo slovensko politično gibanje. Že v takratnem težkem ozračju polnem strasti, sumničev in nasprotij, smo lahko doumeli vse prednosti in koristi takšnega enotnega delovanja in nastopa pod okriljem političnega gibanja s slovenskim obeležjem. Sedanja časa in koristi Beneške Slovenije in Kanalske doline pa to še bolj zahtevajo.

PO DOLINAH IN VASEH BENEŠKE SLOVENIJE

V VIZONTU NI ŽIVLJENJA

V tej vasi, ki jo sestavljajo štirje zaselki in ki leži med Krnahtsko in Tersko dolino, so med osemdesetimi prebivalci le štirje šoloobvezni otroci - Pred desetimi leti je Vizont štel nad štiri sto ljudi - V zaselku Vigant morajo domačini sami vzdrževati cesto, ki jih povezuje z matično vasjo

Ko zremo iz vasi Vizonta v dolino, v občinsko središče Neme, se zdi, kot da je tam spodaj življenje polno blišča in utripa. Toda to je le privid, ki ga ustvarjajo širna prostranstva in velika poslopja v Nemah. Resnica je seveda trpka, saj vsi vidimo in občutimo, kako nezadržno se Beneška Slovenija prazni in njeni otroci odhajajo v dolino, v svet odkoder pogosto ni več povratka.

K Vizontu sodijo še zaselki Tamar, Dolenja vas, Seglišča in Vigant. Nekoč je tu živelo okrog 400 ljudi, sedaj pa jih je ostalo kvečjemu še 80. Po večini so to starejši prebivalci, saj so med njimi le štirje šolski otroci. Pouk imajo v domači vasi ter jih vsak dan obiskuje učiteljica iz doline. Predstavljamo vtise in prizore, ki jih je sicer dovolj tudi po drugih vaseh Beneške Slovenije.

Razmišljamo o praznih hišah, domovih, ki komaj še kljubujejo času, o sosedih in sorodnikih, ki so emigrirali po večini v Francijo, Belgijo, Zahodno Nemčijo ali se izselili v notranjost Italije, vmes pa pletemo pogovor z Linom Sturmom, gostilničarjem v Vizontu, ki je že petnajst let tudi svetovalec občine Neme. Pri-poveduje o raznih gradnjah in načrtih, pa poudarja, da za vsa dela občina nima dovolj denarja.

Sedaj so v teku dela za boljšo povezavo vasi in zaselkov z dolino. V prvi fazi bodo razširili in modernizirali cesto od Ramandola do Dolenje vasi. Bo 5 metrov široka in asfaltirana. Prva faza bo stala okrog 75 milijonov lir, denar pa sta dala deželni odbor in pokrajinska uprava. Traso v dolžini okrog 3,5 km bi morali razširiti in modernizirati v prihodnjih osemnajstih mese-

cih. Svetovalec Sturma je pojasnil, da bi potem radi uredili ploščad pred cerkvijo ter postavili javno razsvetljavo.

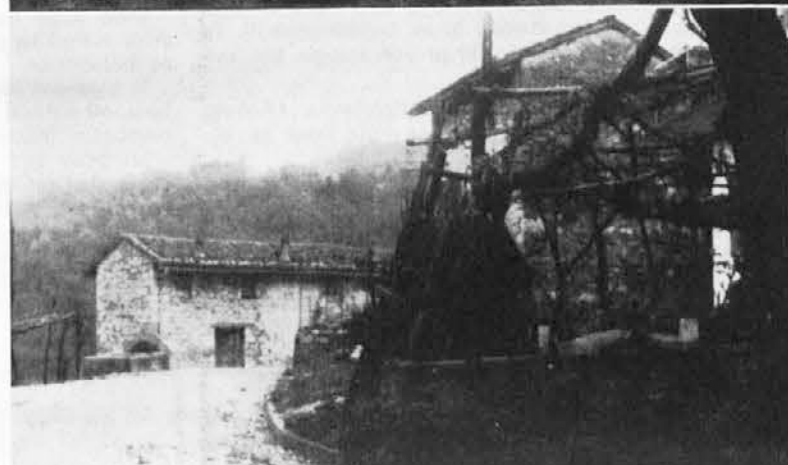
Cesta, ki jo obravnavamo, bo velikega pomena, ker se bo v Zavrhu združila z že asfaltirano moderno cesto, ki vodi v Tersko dolino. Vas Vi-

zont in zaselki, ki leže med Tersko in Krnahtsko dolino, bo torej, upajmo, kmalu imela dobre cestne zveze na vse strani.

Zadovoljstvo zaradi razširjene in asfaltirane ceste pa nam greni slaba volja naših sosedov v Vigantu. Pred leti so namreč zgradili približno 2 km dolgo cesto, ki Vigant preko Zavrha povezuje z matično vasjo Vizontom. Prej so domačini uporabljali pešpot čez travnik in gozd, tako da so v kake četrt ure prispeli v Vizont. Toda kakor je cesta zaselek, ki je bil dotlej stoletja izoliran, povežala s sosedji in svetom, je povečala skrbi in

razburila duhove. Občina in druge oblasti očitno nimajo denarja ali volje za vzdrževanje ceste in tako morajo to delo opravljati sami prebivalci. «V zimskem času smo morali odstranjevati snežne in zemeljske plazove», nam je po-tožil znanec v Vigantu, «zdaj pa se bojimo, da bodo plazovi nekega dne cesto povsem onesposobili».

Tako življenje ljudi v Vizontu mineva v velikih in majhnih skrbih. Bistveno je kako zagotoviti delo in kruh za jutrišnji dan, da bi se Slovenci lahko ohranili na tej zemlji, ki so vanjo očetje in predniki natočili toliko krvi in znoj.

Prva slika prikazuje vas Vizont nad Nemami, ki leži visoko na desnem bregu reke Krnahte, spodnja pa zaselek Viganti, ki so ga pred kratkim povezali z dobro kolovozno cesto. Iz obeh vasi se nudi krasen razgled po vsej furlanski ravnini, ob lepem vremenu pa celo do Jadranskega morja.

«Kaplan Martin Čedermac», kmalu na slovenski televiziji

V Krodu, Sužidu in Trnovem pri Kobaridu, se je deset dni mudila snemalna ekipa slovenske televizije, ki je posnela prizore za novo televizijsko dramo. Obravnavala bo znani roman Franceta Bevka «Kaplan Martin Čedermac», ki opisuje človeške usode in trpljenje Beneške Slovenije pod fašistično okupacijo. Glavni vlogov v novi slovenski drami bo tolmačil znani gledališki, filmski in televizijski igralec Jože Zupan, režiser pa je Janez Drozg. V posameznih vlogah bodo nastopali tudi člani ansambla Primorskega dramskega gledališča iz Nove Gorice.

Filmsko izvedbo našega «Kaplan Martina Čedermaca» bomo torej kmalu lahko videli na slovenski televiziji, ali pa na gledaliških deskah.

Slovenski oktet iz Ljubljane v Vidmu

Svetovno znani slovenski oktet iz Ljubljane, ki je nastopil dne 20. maja v občinski dvorani Aiace v Vidmu, je nadvse navdušil videmsko občinstvo, ki je s pozornostjo uživalo lepe ubrane melodije. Oktet se je predstavil iz izredno pestrim sporedom, saj je obsegal poli-

fonske, romantične in moderne avtorje ter domače in druge narodne pesmi (češke, ruske, italijanske). Zares škoda, da ni bila polna udeležba, vse preveč je bilo praznih sedežev. Udeleženci konkretno, med katerimi so bili številni Slovenci ki živijo v Vidmu, si žele še takih prireditev v prestolnici Furlanije, in seveda, da bi se v prihodnje odzvalo povabilu več ljubiteljev petja, kakor se je odzvalo tokrat.

Za dobro voljo

Gost: «Natakar, meso, ki ste ga prinesli, že nekoliko smrdi».

Natakar: «No, potem je pa že zadnji čas, da ga pojedete».

★

«No, Janezek, povej mi, kaj delate v šoli?» se zanima stric.

«Čakamo, da se pouk konča».

★

Ko me je zavrnila, sem bil tako nesrečen, da sem hotel skočiti skozi okno».

«In zakaj si se potem premislil?».

«Zaradi višine».

Nagrado «Moretti d'oro», prejel slovenski slikar

Preteklo soboto so v velikem salonu videmskega gradu podelili, letos že četrtoč, nagrade «Moretti d'oro». Letošnji nagradenci so Giuseppe Francescato za esejistiko, Giovanni Arpino za literaturo, za likovno umetnost pa slovenski slikar Zoran Mušič.

Slovestnost je otvoril ustanovitelj nagrade «Moretti d'oro» Lao Menazzi, ki

je znani videmski kulturni mecen. Prisotni so bili številni zastopniki oblasti in videmski kulturniki.

Pomembno dejstvo je, da je med letošnjimi dobitniki nagrade prvič tudi Slovenec. Zoran Mušič se je rodil leta 1909 v Gorici. Umetnostno akademijo je študiral v Zagrebu in Madridu. Pred vojno je dolgo živel v Dal-

maciji, leta 1941 pa se je nastanil v Benetkah. Leta 1943. je bil interniran v Dachau, po vojni pa se je spet vrnil v Benetke. Leta 1956 je prejel nagrado beneškega bienala, leta 1957 pa nagrado na mednarodni grafični razstavi v Ljubljani. Leta 1960 je prejel nagrado Unesca na beneškem bienalu. Razstavljal je v mnogih pomembnejših evropskih galerijah.

Beneška Slovenija pod oglejskimi patriarhi

Zgodovina gradov

Med graščaki gradov v Beneški Sloveniji so bili tudi plemiči čisto slovenskega pokolenja, n.p. palatinski grof Kocelj, njegov rojak Braclav v Modruvcu ali Modravcu, čedadski Bojan, črnejski gospodi itd. Mnogi stari gradovi nosijo slovenska imena, n.p. Rtinj, Humin, Karkoški grad, Čukola, Kukanj, Zavornjan, Melice itd. Prav gotovo je še mnogo drugih slovenskih imen, ki so bila prikrojena po nemško.

Oglejmo si zgodovino teh gradov, katerim so bili podložni beneški Slovenci, in sicer po vrstnem redu od vzhoda proti zahodu.

IBANA je spadala pod goriško grofijo in prišla z njo vred pod Avstrijo in zato so jo pri nas imenovali «Albana austriaca». V starih časih so goriški grofi izročili grad v užitek svojim ministerialom, pozneje pa Hermanu Trubarškemu (1319). Grad je bolj podoben veliki, utrjeni hiši, in nad njo stoji srednjeveška ograda (la Centa). Okoli leta 1430. so dobili ta grad Melsi iz Koloreda in dodali vzdevek «de Albana». Ista družina je imela v Brdih še tri vasice in

sicer Brezovik, Slapnik in Podpoznič. V njeno sodstvo je spadala cerkva «Marija zorna» (Madonna del giorno), ki si je pridobila še sodstvo v Medveji (Medea), Moraru in Koroni.

Med furlanske gradove moramo prišteti tudi utrjeno cerkev s samostanom na STARI GORI. Ni mogoče določiti, kako daleč nazaj sega ta cerkvena utemeljitev. Nekateri mislijo, da v leto 762, drugi pa celo v leto 428. Znano je le, da so čedadске nune benediktinke iz samostana «in Valle» že v VIII. stoletju romale na Staro goro in tam opravljale svojo posebno pobožnost k Mariji. Tako romanje jim je bilo dovoljeno samo dvakrat v letu, kakor nunam v Rimu, da so smele obiskovat bazilike. Prvotno je stala na gori cerkev sv. Mihaela, kakor tudi na Sveti gori pri Gorici. Cerkev s samostanom in hišami med ožidjem je daroval patriarh Ivan IV. leta 1015 proštu sv. Štefana v Čedadu. Od tedaj naprej je ostalo posestvo v duhovniških rokah. Leta 1122. je združil patriarh Gerhard proštijo sv. Štefana s kapitljem in tako je prišla Stara gora v last čedadskim kanonikom. Nekateri viri trdijo, da se je to zgodilo šele leta 1253. Leta 1273. je daroval svetišču nek mogočen knez čevljev visok srebrn kipec Marije Device. Leta 1400 je dovolil papež Benedikt odvezo Tristanu Savornjanu, ki je umoril patriarha Ivana Moravskega, pod tem pogojem, da je moral romati k Mariji Devici na Staro goro. Njen praznik (15. avgusta) je bil tako imeniten, da so ga že v XIV. stoletju postavljali kot rok za plačevanje in provračevanje zastavljenega blaga.

LANDAR z okolico je daroval patriarh Volfker leta 1211. vitrinjskemu samostanu na Koroškem, toda patriarh Bertold mu je odvzel to posestvo. Tu so imeli patriarhi

svojo malo «gastaldijo», katero so vsako leto oddajali kolikor mogoče dobro, na primer čedadski rodovini Conti, ki se je spočetka pisala «Conti d'Antro», pozneje pa po svojem bivališču «de Burgo Pontis» ali «Ultrapontanus». Okoli leta 1260 je posedoval koroški vojvoda poleg drugih gradov na Furlanskem tudi Landar. Da jih je patriarh dobil nazaj, vsaj deloma, se je moral zadolžiti pri svojem oskrbniku Longu v Tolminu; «pro magnis et arduis negotiis ecclesiae Aquilejensis apud Tulminum et apud Antrum». Imenuje se tudi posebna landarska rodovina, ki je bila leta 1377. zelo bogata in je imela mnogo posestev po Furlaniji. Potem so zastavili patriarhi Landar rodovini Toscani, nazadnje pa čedadski občini. Leta 1401 se je imenoval patriarhov oskrbnik Henrik pokojnega Folkerina. Srednjeveški gradič je stal nižje doli v vasiči Bijače in se je imenoval «Ahrensberg». Patriarh ga je ukazal podreti leta 1365., da bi ne dajal zaslonbe roparskim vitezom. Razvaline starega gradu se vidijo še danes tik ob cerkvi za vasjo. Bernard Landarski iz stare plemiške rodovine je dobil leta 1252 popis svojih fevdov. Gronumberški graščaki, Kaporjaki, so imeli spočetka tudi sodstvo (civilno in kriminalno) pri Sv. Kvirinu, a leta 1342. ga je kupil patriarh Bertrand od Franca ali Rambolda, pokojnega Ludovika in jo takoj združil zaradi mnogih koristi z Landarsko gastaldijo. Pozneje so dobili Zavornjani iz patriarhovih rok sodstvo v landarski gastaldiji, to je po vsej dolini od nadiškega mosta tja gori do Štupce. Leta 1383. je sicer patriarh Ivan Moravski prodal to sodstvo Tomažu Formentinu, a leta 1388. ga je zopet izročil Zavornjanom.

(Se nadaljuje)

